

контексте истории, искусства, мифа. Отмечается роль пейзажа в создании образа лирического героя, города, мира в целом.

Ключевые слова: лирика, лирический герой, пейзаж, олицетворение.

Yanina Tagiltseva

THE WORLD OF NATURE IN THE LYRICAL CYCLE "PETERSBURG" BY V. PASTERNAK

The article deals with peculiarities of landscape in series of poems "Peterburg" by V. Pasternak. The combination of the themes of nature and creative work in the context of history, art, and myth is being stressed. The landscape role in creation of images of a lyric hero, the city, the whole world is being noted.

Key words: lyrics, lyric hero, landscape, assimilation.

Одержано 14.04.09 р., рекомендовано до друку 25.08.09 р.

НАТАЛІЯ ЦЕХАНОВСЬКА
(Полтава)

КОНФЛІКТ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ТА СУСПІЛЬСТВА У ПОВІСТІ В.НЕКРАСОВА «КІРА ГЕОРГІЇВНА»

Ключові слова: повість, герой, конфлікт.

Після отримання Сталінської премії за повість «В окопах Сталінграда», яка принесла В.Некрасову відомість і світове визнання, наступна повість письменника «У рідному місті» була сприйнята офіційною цензурою досить негативно, а коли у 1959 році В.Некрасов опублікував свою третю повість «Кіра Георгіївна», що порушувала тему повернення колишніх репресованих з таборів, переслідування митця почало набувати все більш значних розмірів.

Один з героїв цієї книги – Вадим Петрович – ще молодим поетом потрапив майже на двадцять років у заслання. Кривава м'ясорубка в'язниць і таборів була одним з найстрашніших злочинів радянських часів, трагедією, що понівечила життя мільйонів людей. Як пише Л.Лазарев, В.Некрасов згадав про цю закриту, довгі роки заборонену тему ще до того, як був надрукований «Один день Івана Денисовича» О.Солженіцина. Проте повість «Кіра Георгіївна» не належить до «табірної літератури» (як її пізніше, після появи повісті О.Солженіцина, почали називати), табірне минуле героя залишається поза кадром: «Некрасов зосереджений на духовних наслідках тоталітарно-табірного режиму, що панував у країні і був згубний і за межами захищеного колючим дротом простору» [1, с.7].

Долі репресованих людей, подібних до Вадима Петровича, склалися по-різному: багато хто не витримав умов заслання, інші озлоблювалися, треті – примирялися і навіть починали вірити в необхідність того, що сталося, виправдовуючи радянську

владу. Арешт понівечив долю Вадима Петровича, але сам він не зламався, а навіть ствердився у своїх уявленнях про головні життєві цінності. Відсутність озлобленості в собі Вадим Петрович пояснює тим, що щасливий, що вижив, що повернувся цілим і неушкодженим, що, по суті, це було не лише його особистим горем, а трагедією цілого народу, і він розділив його разом з усіма. В. Некрасов, не кажучи ні слова про винуватців скоєних проти народу злочинів, надає право історії судити їх. У той же час головний герой разом з автором кілька разів виголошує, що таке не може більше повторитися. Завдання поколінь людей, що вижили, і наступних – не допустити подібного ще раз. Вадим Петрович не заглиблюється ні в причини того, що сталося з ним, ні в критику радянської влади, не скаржиться. Оцінюючи першу частину життя, безтурботну і веселу, і другу – в таборах, він підбиває підсумок – саме другі двадцять років життя набагато важливіші і значніші, ніж перші: «Я столкнувся с людьми. С разными людьми. Много передумал. И многому научился. И хорошему в том числе... А может, и они у меня чему-то научились. Может, и я был кому-то нужен, полезен...» [2, с.444]. Саме у засланні він навчився розуміти людей, цінувати дружбу, жити по совісті.

Після повернення до Москви, куди його приводять реабілітаційні справи, Вадим не лише знову сходиться зі своєю колишньою дружиною Кірою, але і вчиться радіти життю заново, намагається зрозуміти і пізнати нове для нього суспільство. Проте поступово герой розуміє, що повного повернення до минулого не вийде – писати вірші він уже не може, до божественного життя молодості не повернеться, після всього пережитого це – лише марнування часу. Молодого поета, який сприймав життя легко і безтурботно, більше немає. Навіть робота сценариста його не спокушає – необхідно працювати «під замовлення», під строгим керівництвом цензури, писати про незнайомі йому речі. «Розчулення минулим» Вадимові Петровичу вистачає ненадовго, він розуміє, що «виріс» порівняно із собою минулим.

А у його колишньої дружини Кіри Георгіївни – вона головна героїня повісті, її ім'ям вона і названа – життя нібито склалося досить удамо: щасливе дитинство, юнацькі мрії спочатку про кар'єру актриси, потім художниці, вступ на скульптурний факультет. Кіра Георгіївна йшла життям легко і з посмішкою, навіть навчання сприймала весело: «Приятно было ходить с этюдником, отмывать бензином на платье масляную краску и глину, с профессиональным апломбом рассуждать о колорите, густоте тона, прозрачности теней, восторгаться Матиссом, Гогеном, Майоном, скептически улыбаться, когда упоминали Сурикова или Антокольского» [2, с.400]. Усі рішення героїни ухвалювала не замислюючись і відмовляти собі в чомусь не любила, одружилась із Вадимом після декількох днів знайомства, не слухаючи батьків, жила з ним в божественній метушні життя.

В. Некрасов малює легковажний портрет молодої дівчини, чиє життя затьмарює лише арешт Вадима, але з табору він написав, щоб вона не ускладнювала собі життя, розлучилася з ним, що вона і зробила. Автор повісті лише декількома реченнями малює весь жах ситуації, через яку героїня пройшла. Жахливі для того часу слова «ворог народу», допити слідчих, виключення з інституту і вимушені поїздки до Москви для відвідування різних інстанцій – усе це зачіпає Кіру лише на деякий час, уміння забувати те, що ускладнює життя, приходять їй на допомогу. Проте саме це її вміння не сумувати допомагає Кірі підтримати і забезпечити сім'ю в евакуації, після смерті батька: «Она работала в местной газете, снабжая ее карикатурами на Гитлера и Геббельса, писала лозунги в клубе, плакаты для кинотеатра, преподавала рисование в первых классах, стояла в очередях, носила пайки, а иногда по ночам растаскивала вместе с соседями деревянные заборы на дрова. Все это она делала легко, и если не всегда с

удовольствием, то никогда не хныча» [2, с.401-402]. Через декілька років цю впертість і наполегливість у характері Кіри спрямовує на користь роботи Микола Іванович Оболенський, професор художнього інституту, а пізніше – член-кореспондент Академії мистецтв, відомий художник, достосний Сталінської премії, але старший за Кіру більш ніж на двадцять років.

Дія повісті відбувається, коли Кірі Георгіївні вже минає сорок другий рік, вони з чоловіком живуть тихо і мирно вже тринадцять років, не звертаючи уваги на звинувачення в тому, що вона одружилась заради грошей і статусу чоловіка. Як жінка вона виглядає все ще дуже привабливо і без особливих мук совісті заводить собі молодого коханця – натурника Юрка, виправдовуючись віком чоловіка. Все начебто влаштоване в житті Кіри Георгіївни: вона живе легко, комфортно, не обтяжуючи складними питаннями свою совість. Лише повернення Вадима змінює звичний хід подій, лише з ним вона відчуває збентеження щодо присутності Юрка в її житті.

З головною героїнею у повісті пов'язана і тема мистецтва. Безтурботне, бездумне життя Кіри обертається втратою етичних орієнтирів, що відбивається і на творчості героїні. Молодою, як зазначає автор повісті, вона була досить гарним художником і скульптором, але постійні компроміси, готовність робити те, що скажуть і що котується, призвело до знеособлення її робіт. Навіть її чоловік, художник Микола Іванович, який постійно отримує премії і працює у тих же рамках радянського реалізму, не втрачає свій талант у гонитві за славою і грошима. У той момент, коли героїня усвідомлює, що її роботи не подобаються навіть їй, вона згадує слова чоловіка: «Без лица скульптуры нет» [2, с.465]. Як художник Микола Іванович досягає більших успіхів, ніж Кіра у скульптурі, тому що не йде на компроміси зі своєю совістю і з критиками: «Он ни к кому никогда не приспосабливается, и если голосует «за» или «против» такого-то, то потому только, что он сам «за» или «против» такого-то, а не по каким-либо другим причинам» [2, с.403]. Слова Кіри Георгіївни показують, що насправді більшість людей мистецтва підкоряються негласним правилам і стереотипам, які існують у суспільстві, боячись цензури й утисків влади.

Первинне тяжіння Вадима і Кіри, викликане швидше ностальгічними спогадами про їхні стосунки, ніж справжніми почуттями, змінюється розумінням, що вони стали абсолютно різними людьми. Плани про спільне життя, поїздка в Яреськи, до рідних Вадима – усе відходить на задній план після інфаркту Миколи Івановича. Хвороба чоловіка змінює Кіру повністю, муки совісті з приводу зрад примушують її присвятити себе йому. Кіра демонстративно припиняє звертати увагу на свою зовнішність, роблячи це своєрідним покаранням для себе. Майстерня Кіри Георгіївни як символ творчості і душевної свободи героїні теж приходиться у запустіння.

Телефонний дзвінок Юрка з новорічними поздоровленнями перериває буденність життя Кіри Георгіївни, викликавши бажання повернутися до безтурботних днів. Радість із приводу зустрічі з Юрком поступово минає, коли Кіра чекає на нього в майстерні, оглядаючи свої роботи і не пізнаючи їх, вони їй навіть не подобаються. Але Кіра Георгіївна швидко знаходить виправдання собі і тому, що скульптура «Юність» погано вийшла, адже Вадим порушив той піднесений творчий стан, в якому вона перебувала до його появи, з його приїздом зникла справжня творчість, те, для чого вона живе, скінчилося. Кіра впевнена, що своєю «приземленістю» Вадим згубив її життя, цим вона виправдовує і своє бажання відновити свої стосунки з Юрком: «И если сейчас она здесь и ждет Юрочку, ничего предосудительного в этом нет. Она хочет вернуться к тому творческому состоянию, в котором была летом, когда работалось так легко, весело, плодотворно» [2, с.465-466].

В.Некрасов першим у Радянському Союзі порушує тему «комерційного реалізму», який, на відміну від «творчого реалізму», не акцентує на особливій індивідуальності, а виконується під замовлення, під шаблон, масовими партіями. У наш час для цього на пряму використовується термін «масова культура». Прикладом такої творчості «на замовлення» в повісті є скульптура «Юність», яку Кіра ліпить для сільськогосподарської виставки, завдяки якій у неї починається роман з Юрком, натурником. Скульптура стає символом життя як Кіри Георгіївни, так і всього радянського мистецтва – краса, грація, святковість настрою межують з повною бездуховністю і безликістю.

Кіра Георгіївна переконана, що мистецтво – це свято, воно має бути далеке від повсякденності, повинне приносити радість людям, а справжній художник – це той, хто вміє бачити в житті світле і радісне і передає це у своїх роботах: «В том и сила всякого передового искусства, что оно умеет отбрасывать все мелкое, заслоняющее, путающее в ногах. Жизнь сложна, и художник не имеет права поддаваться ей. Потому-то великие мастера и стали великими, что умели в своем творчестве возвышаться над жизнью» [2, с.465]. Кіра Георгіївна доходить висновку, що чим далі художник від повсякденного життя – тим талановитіші його роботи, наводячи приклад Вагнера і Мікеланджело, а невдалу скульптуру «Юність» виправдовуючи тим, що Вадим порушив її гармонійний творчий стан своєю приземленістю.

Ставлення Вадима Петровича до «комерційного реалізму» суперечить думці Кіри Георгіївни, він – єдина людина в повісті, яка на смілюється критикувати роботу Кіри і загалом радянське мистецтво, що змальовує життя у світлих тонах. Вадим Петрович розуміє: «Празднички-то изображать куда спокойнее» [2, с.437], але для людини, яка бачила в житті безліч страждань, уся ця святковість – неприйнятна і неприродна. А в сучасних йому творах мистецтва навіть картина, що зображає похорон, нагадує пишний спектакль. В.Некрасов наводить читача на думку, що Вадим Петрович просто вже перейшов у житті ту межу, коли острах перед владою не дозволяє висловити власну думку. Конфлікт особистості героя із суспільством, яке виховало таке мистецтво, невирішений. Іти наперекір суспільству Вадим також не спроможний, цінуючи свободу понад усе. Герой обмежується критикою та небажанням писати щось у дусі часу. Замовлений Вадиму сценарій не захоплює його ні темою, ні прагматичним ставленням Кіри до його написання: «Тебе важно сейчас пролезть, укрепитесь как сценаристу, доказать, что можешь, поэтому не хорохорься, не открывай Америк, не проблемничай, а работай, как положено – не опаздывай к сроку, прислушивайся к голосу кинообщественности, из десятка поправок с восемью согласись, а две отвергни – это, мол, против моих принципов...» [2, с.438].

Примушуючи свого героя заперечувати художню значущість багатьох предметів мистецтва того часу, В.Некрасов словами Кіри все ж виправдовує багатьох своїх колег тим, що мистецтво – складний процес, його розвиток залежить від багатьох чинників, маючи на увазі, що радянська влада відбрала у художників можливість творити так, як їм хочеться. Наявні рамки, які не дозволяють розвиватися творчому потенціалу, рано чи пізно гублять його – ось головний ідейний зміст теми мистецтва у повісті.

Таких людей мистецтва, як Кіра Георгіївна, що замінюють «в своем искусстве все живое и сложное чем-то другим, внешне похожим, а внутренне условным, придуманным» [2, с. 443-444], насправді багато. Обмеження у творчості у них ґрунтуються на наявних обмеженнях у суспільстві. Як пише Л.Лазарев, В.Некрасов у своїй повісті ухвалює суворий вирок конформізму, етичним недугам частини інтелігенції (у цій повісті – творчої інтелігенції), головна причина яких у задушливому середовищі радянського суспільства, якому бракує повітря свободи.

Кіра Георгіївна зазнає поразки як у житті, так і в мистецтві. В кінці повісті вона розуміє, що сенс її життя – творчість – став насправді лише професією, яка дає певне становище, визнання, гроші, але не більше. Як пише Л.Лазарев, В.Некрасов не карає героїню, він наслідує принцип, свого часу сформульований Ф.Достоевським: «При полном реализме найти человека в человеке» [цит. по 1, с.7]. Автор повісті не виправдовує свою героїню – її простодушний егоїзм змальований з «повним реалізмом». Проте вона для нього не монстр, він бачить у ній і нещасну людину, і жертву згубних соціальних обставин, змальованих теж з «повним реалізмом»; у Кірі Георгіївні багато привабливого, навіть у її легковажності щось привабливе.

Саме ця зовнішня привабливість вабить до неї людей. Микола Іванович, який стає її чоловіком і вчителем у творчості, теж зваблений мінливою красою Кіри Георгіївни, не помічає її внутрішнього егоїзму. Вдівець, що втратив на війні сина, Микола Іванович – добра, чуйна, хороша людина, насправді страждає від самоти й, одружившись, сподівається позбавитися цього відчуття. Але після тринадцяти років подружнього життя Кіра і Микола Іванович є всього лише наставником і ученицею, друзями, але не більше. Незважаючи на всі свої нагороди, Микола Іванович залишається скромною і сором'язливою людиною, яка любить свою роботу і своїх учнів, які відповідають йому взаємністю, і радіє кожному прояву уваги з боку своєї дружини.

Поява Вадима в житті Кіри Георгіївни та їхня спільна подорож до Ярьсьок приводить до того, що Кіра взагалі забуває про існування чоловіка. У відчай від власної самоти Микола Іванович вигадкує приводи, щоб запросити до себе в гості натурника і коханця Кіри Юрка, відкинувши підозри. Позиція вчителя й учня, яка переважає в житті Миколи Івановича, заважає йому в спілкуванні з людьми. Навіть «бажання поговорити» виливається в монолог. Юрій чітко визначає для себе, з ким йому цікавіше спілкуватися – з Вадимом Петровичем, адже він не лише цікаво розповідає, але вміє ще й слухати, на що не здатен метр мистецтва, який звик до учнівської покорі. В.Некрасов визначає ще одну негативну рису сучасного йому мистецтва – односпрямованість викладання, яке не передбачає дискусій, визнає лише одну усталену точку зору на предмет. Неможливість виховання творчої особистості в таких умовах навчання очевидна.

Друзі у Миколи Івановича є, але оскільки вони так само зі сфери мистецтва, про «просто, людське» з ними поговорити не можна: «И друзей у меня как-то нет... То есть есть, и хорошие даже, ничего не скажешь, но начнешь с ними говорить, и через минуту, глядишь, мусор какой-то начинается – что кто где написал или сказал, и что было у художников на последнем пленуме, и где достать краски» [2, с. 449]. Виникає питання: якщо художник, творець називає предмети, що належать до його улюбленої справи, сміттям, чи можна вважати його вибір діяльності дійсно правильним? Тим більше, якщо сам митець говорить про свої картини: «Ну похвалили. Ну и что? Я к этому уже привык. И знаете, как это у нас? Похвалит авторитет, особенно в центральной прессе, ну, значит, и все хвалить станут. А картина-то, скажем прямо, слабенькая, замученная. Ну ее...» [2, с.448]. Самотність Миколи Івановича, як видно при глибшому зануренні в проблему, так само пов'язана з браком свободи у творчості. По-справжньому відданий справі майстер ніколи не відчуває себе самотнім, маючи улюблене заняття і можливість утілювати свої ідеї в житті. Процес творчості для талановитої людини – як їжа, без якої вона не може існувати. В.Некрасов у своїй повісті насправді визначає такий стан речей: у засланні людина має навіть більше свободи, а дійсна каторга там, де немає можливості втілювати свої ідеї, створювати шедеври, а необхідно працювати «під замовлення», відповідно до головної ідейної спрямованості соцреалізму.

Стає зрозумілим і те, що Микола Іванович відчуває себе нікому не потрібним, навіть коли є безліч учнів і послідовників. Навіть дружина, яка йому зобов'язана, не може вплинути на порожнечу в душі чоловіка, тому що вона, якоюсь мірою, теж продукт його виховання: «Грустно, потому что в жизни нужно чувствовать себя необходимым. А я... я, в лучшем случае, только нужен... Да и то не знаю, очень ли» [2, с.450]. Тверезо дивлячись у майбутнє, Микола Іванович розуміє, що в старості буде лише гірше, суспільству не потрібні люди похилого віку і їхні розмови про мету і сенс життя. Очіма художника на світ дивиться В.Некрасов, який примушує замислитися про те, що якщо ми не цінуємо досвід, нажитий попередніми поколіннями, ми зробимо ті ж помилки. Суспільство, якому не потрібні мудреці, приречене на етичну деградацію.

Юрко – так його називає Кіра Георгіївна – звичайний електрик, єдиний далекий від мистецтва персонаж повісті. Професійно оцінивши його фігуру, Кіра Георгіївна переконує його позувати для її скульптури «Юність». Назва, яку вигадує В.Некрасов для скульптури Кіри, символічна, вона втілює надію письменника на краще майбутнє. Всі герої повісті вважають Юрка милим, приємним юнаком, який уміє слухати. Світ мистецтва спочатку зачаровує Юрка, як і Кіра Георгіївна та її чоловік, який пояснює йому основні творчі істини: «Перед Юрочкой открылся новый, совершенно незнакомый ему мир – мир искусства и в то же время мир напряженной работы, борьбы, бунтов, очень, оказывается, беспокойный мир» [2, с. 408]. Захоплення мистецтвом, тим, як майстер створює свої роботи, переходить у захоплення Кірою Георгіївною, яка втілює в собі всю загадковість творчої людини. Але захоплення Кірою минає, коли вони стають коханцями – совість мучить Юрка, який справді поважає її чоловіка.

Поява Вадима Петровича, природна манера триматися якого захоплює юнака, привносить багато чого в розуміння Юрком життя. Вадим Петрович – єдина людина, якій Юрко повіряє свої мрії про подорожі, не можливі через те, що йому необхідно підтримувати хвору матір і маленьку сестру після смерті батька. Образ Юрка як представника народу показує, що брак свободи впливає на загальний розвиток суспільства. В.Некрасов своєю повістю визначає необхідний напрям подальшого розвитку суспільства. Письменник засуджує штучність та ілюзорність буття багатьох діячів мистецтва, визначає власний пріоритет природності та чесності у житті.

Повість «Кіра Георгіївна» викриває психологію байдужості, егоцентризму, які неминуче призводять до духовної деградації й етичного краху особистості. Головна проблема повісті «Кіра Георгіївна» – реабілітація репресованих наприкінці 1940-х людей, які проходять увесь шлях відновлення в суспільстві, стикаючись з багатьма проблемами. Вадим Петрович, повернувшись із заслання, зустрічає нерозуміння і байдужість навколишньої інтелігенції, яка відгородилася від повсякденності у своєму власному світі мистецтва. Як людина мистецтва В.Некрасов детально описує всю бездушність і безликість художників, скульпторів і їхніх робіт, сповнених «святковості», яка приголомшує своєю неприродністю. Автор повісті пояснює стан речей браком свободи дій і свободи творчості, коли комерційний реалізм переважає над творчим. Конфлікт особистості митця і суспільства, в якому необхідно працювати «під замовлення», під шаблон, перетворює талановитих людей на простих майстрів.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лазарев Л. Верность правде: Творческий путь Виктора Некрасова / Л. Лазарев // Литература [приложение к газете «Первое сентября»]. – 2002. – 8-15 мая (№18). – С. 5-9.

2. Некрасов В.П. Написано карандашом: Повести, рассказы, путевые заметки / В.П. Некрасов. – К., 1990. – С. 397-469.

Наталья Цехановская

КОНФЛИКТ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ И ОБЩЕСТВА В ПОВЕСТИ В. НЕКРАСОВА «КИРА ГЕОРГИЕВНА»

В статье рассматривается тема реабилитации репрессированных в сталинские времена людей, этапы адаптации их к современной писателю жизни. Автор статьи определяет главную проблему, существующую в обществе, – нехватку свободы действий, которая негативно сказывается не только на произведениях деятелей культуры, но и на них самих. Эгоцентризм, бездушность главной героини, которая является типичным представителем советского общества, как утверждает автор статьи, берет истоки из практики «приспособленчества», необходимой для выживания в советское время.

Ключевые слова: повесть, герой, конфликт.

Nataliya Tsekhanovska

THE CONFLICT BETWEEN CREATIVE INDIVIDUAL AND SOCIETY IN THE STORY “KIRA HEORHIYIVNA” BY V. NEKRASOV

The theme of rehabilitation of the people subjected to repression in Stalin times, stages of their adaptation to modern life is examined in the article. The author of the article determines the main problem existing in society – shortage of action freedom, which negatively reflects not only on artists' masterpieces, but also on them. Egocentrism, callousness of main heroine who is the typical representative of Soviet society, as the author of the article asserts, takes the beginning from practice of «adapting» that necessary for a survival in Soviet time.

Key words: story, hero, conflict.

Одержано 6.04.09 р., рекомендовано до друку 25.08.09 р.